

MIROSLAV MACKA, PETR CHALUPA

K PODÍLU EKONOMICKOGEOGRAFICKÉHO VÝZKUMU NA PROGNÓZOVÁNÍ POTENCIÁLU PRACOVNÍCH SIL PRŮMYSLVÉ OBLASTI

M. Macka, P. Chalupa: *The share of economic-geographical investigation in prognosticating the potential of labour force in industrial areas.* — Sborník ČSGS 86:3: 172—176 (1981). — The authors study the requirements for special labour power and the possibilities of meeting these requirements within the scope of a definite area. They try to foretell future migrations of population in connection with the sphere of action of industrial plants demanding workers of special professions.

On the example of the Engineering Works in Adamov and Blansko (north of Brno) which are part of the Brno industrial agglomeration, they show the complexity of the migration problems and present propositions for their solution.

1. Úvod

Otázky zdrojů a rozmístění pracovních sil v jednotlivých regionech zaujímají významné postavení mezi faktory ekonomického rozvoje. Jejich efektivnější teritoriální využití vystupuje do popředí zejména v průmyslově přeexponovaných regionech, kde předchozím vývojem došlo k silné koncentraci jednostranně zaměřených průmyslových kapacit. Zde se většinou vyskytuje i vyšší průměrný věk dělníků, který má vliv na absolutní pokles počtu dělníků vůbec. V průmyslových aglomeracích jsou vedoucí skupinou především strojírenské závody; zde je velká nabídka volných pracovních míst vytváří také objektivní předpoklad pohybu pracovníků. Míra ekonomické aktivity obyvatelstva naší republiky se blíží maximum. Průměrný roční vzestup zaměstnanosti v národním hospodářství dosahoval v 60. letech 82 tis. osob, v 70. letech 45 tis. osob. Nástup mladistvých do pracovního procesu je oddalován prodlužující se přípravou na povolání. V období 6. pětiletky vzroste počet osob produktivního věku připravujících se na povolání o více než 60 tis. osob, což odčerpá zhruba 1,5 roční přírůstek těchto osob (K. Vyhnalík 1980). V některých VHJ činí obměna pětinu, ve většině čtvrtinu a v některých dokonce třetinu pracovníků. Jen ve strojírenství odchází ročně více než 100 tisíc zaměstnanců. Přitom jen asi 10 % představují tzv. přirozené úbytky (K. Vyhnalík 1980).

Řešení disproporce mezi potřebou určitého počtu pracovních sil dané profesijní struktury a stávajícími zdroji v regionu si vyžadují komplexní přístup včetně analýzy všech prostorových vazeb. Jde o nalezení korelace nárůstu profesijní struktury, podmíněného zaměřením mladých lidí na jedné straně a potřebou nosných profesí na straně druhé. V souvislosti s tímto problémem nastává otázka, zda v podmínkách, kdy dosahujeme maxima

pracovní aktivity populace je správné hovořit o nedostatku pracovních sil. Zde jsme povinni upozornit, že se nezabýváme pracovními silami ve vnitřním procesu výroby, ale ve vnějším procesu jejich teritoriálního rozmístění. Předkládané poznatky jsou tedy zobecněním výsledků z pozic ekonomicko-geografických výzkumů regionů působnosti vybraných závodů na modelových územích*)

2. Předmět výzkumu a jeho cíl

Předmětem výzkumu je rozpor mezi potřebami nosných profesí a možností tyto uspokojit v rámci určité konkrétní oblasti. Výzkum si klade za cíl přispět k poznání budoucích migrací obyvatelstva v souvislostech s profesijní orientací a územním působením závodů a pokusit se o prognózu s ohledem na stávající tendence profesijní orientace.

V praxi to znamená i odpovědět na otázku, do jaké míry je nutno počítat s nutnými migracemi. Tato skutečnost je závažná zejména ve strojírenství, kde narůstá nejen podíl méně mobilních žen — (v roce 1966 zde pracovalo 36,7% žen, v roce 1971 38%, nyní 40% žen [J. Nový 1979] — ale i stoupá počet pracovníků strojírenských profesí, kteří najdou uplatnění v terciální nebo dokonce v primární sféře. Ztráta způsobená odchodem průmyslového dělníka ze závodu se odhaduje zhruba na 10 - 30 tis. Kčs, podle stupně kvalifikace.

3. Metodika

Regionalizace zpracovávána pro praktické potřeby plánování čerpání zdrojů pracovních sil využívá údajů reálně existujících administrativně vymezených jednotek. Náš výzkum vychází z reality existence již vytvořených stabilních regionů s relativně uzavřenými základními vztahy mezi bydlištěm a pracovištěm (nodální regiony).

3. 1 Vymezení sféry působnosti závodu na základě dojížděky do zaměstnání

Časovou dostupnost jádra každé ekonomické místně oddělené výrobní jednotky jsme vyhodnotili pomocí izochron 15, 30, 45, 60 a více minut. Bilancovali jsme pouze s regiony vymezenými tzv. únosnou dojížděkou — do 60 minut na jednu cestu mezi bydlištěm a pracovištěm. Izochrona 60 minut ohraničuje tedy optimální region vlivu. Z hledisek metod ekonomicko-geografické regionalizace lze vytknout tomuto vymezení jistou míru subjektivity volbou pouze jedné sféry vlivu. Dojížděka do zaměstnání však představuje nejdůležitější vymežovací fenomen, který je určující z hlediska dané problematiky.

3. 2 Profesijní struktura obyvatel regionu

Vzhledem k časově náročnému shromažďování a zpracování dat jsme se zaměřili na nosné profese diferencované do věkových skupin. Další

*) (Adast Adamov, Metra Blansko, ČKD Blansko, Adast závod Blansko, ZPJ Gottwaldov Zbrojovka Vsetín, Horácké strojírny Uherský Brod, TOS Kuřim, Zetor Brno, Moravia Kyjov).

údaje poskytla podrobnější analýza věkové kategorie do 15 let se zaměřením na vyhodnocení tendencí profesijní orientace žáků vycházejících ze základní školy.

3.3 Vyhodnocení

Na základě výše uvedených postupů je možno zjistit, zda v regionu působnosti ekonomického jádra vymezeného optimální dojížděnou do zaměstnání bude možné uspokojit profesijní potřeby pro zvolené období z vlastních zdrojů a do jaké míry jsou žádoucí migrace.

Nelze počítat s vyřešením dané problematiky do důsledků (výzkum má oborové hranice) a s předložením naprosto přesných předpovědí budoucích kvót profesí učňů a studijních oborů. Jedná se především o ekonomickogeografické hodnocení poskvitující poznatky z jiného pohledu pro hlubší týmové syntetické vyhodnocení. Naznačuje možnost řešení prostorovou optimalizací s přihlédnutím k nadřazenému kritériu — naplnění potřeb určitých profesí nosných podniků regionů. Z tohoto pohledu je třeba diferencovat migrace jednak jako:

- a) regulovatelný pohyb sloužící k vyrovnání dočasného nesouladu, zákonitý jev současného ekonomického vývoje a jeho důsledků,
- b) nežádoucí fluktuace (široká otázka stabilizace pracovníků). Následné analýzy příčin odchodu odcházejících pracovníků ve strojírenských závodech ukazují, že 30% pracovníků by neodešlo, kdyby je některé záporné vnitřní jevy v závodě nevedly k úvaze o rozhodnutí odejít [J. Nový, 1979].

4. Ověření v podmínkách praxe

Pro ekonomický vývoj ČSSR má klíčovou roli strojírenství. Proto také v podmínkách praxe byla metodika ověřována ve strojírensky přeexponované části okresu Blansko.

4.1 Charakteristika oblasti

Dojížděnou jsou zde zformovány dva spádové regiony s jádrem Adamovem a Blanskem. Jde o hierarchicky nižší jednotky regionu brněnské průmyslové aglomerace. Střediska patří mezi stará tradiční centra průmyslu ovlivněná současnými strukturálními změnami. V důsledku složité geografické inercie se vývojově vytvořil rozpor mezi zdroji pracovních sil a potřebami. Přesuny početně slabších generací žen do reprodukčního věku a postupné stárnutí, projevující se plynulým zvyšováním ročních počtů zemědělných, negativně ovlivňuje vývoj počtu a složení obyvatelstva. Maxima živě narozených bylo dosaženo v období 1972 - 1974. Nyní se projevuje stagnace směřující ke snižování. Z hlediska řešení má význam (mimo věkovou strukturu ekonomicky aktivního obyvatelstva regionu diferencovaného podle nosných profesí) i kvantitativní vývoj věkové skupiny připravující se na povolání. Nepříznivá situace potrvá až do roku 1985 s maximem v letech 1982 - 1984. Migrační saldo je trvale záporné, v dojížděnou za prací převažuje vyjížděnou. Atraktivita závodů je přes svůj velký ekonomický význam vzhledem k excentrické poloze v rámci administrativního okresu nedostatečná.

4.2 Region Adamova

Charakter regionu je odrazem historického i současného působení fyzickogeografických a socioekonomických podmínek. Údolí řeky Svitavy, kterým prochází silnice a železnice a se zde lokalizovaným podnikem rozděluje město Adamov na dvě nesouvisející sídelní části vzdálené asi 2 km. Město je bez spádové obce, nepříznivě působí nepoměr mezi počtem obyvatel města a v relaci k němu vysokým počtem zaměstnanců podniku. Složitý reliéf značně ztěžuje sídelní výstavbu. Vyšší náklady jdou na úkor růstu obslužné funkce města s dosud nedostatečným kulturním, sportovním a rekreačním vybavením.

4.3 Region Blanska

Region byl vymezen na základě rozboru dojížděky do zaměstnání nosných závodů. Byla zjištěna existence specifických zázemí ústředně řízených velkých závodů. Největší dojížděka s převahou žen je do Metry, n. p., a to z nejbližšího okolí a z oblasti severně od Blanska. Region ČKD, n. p., je rozptýlenější, největší intenzita je z východní a jihovýchodní části okresu. Teritoriální struktura regionu se vytvořila pod formujícími se vlivem rozsahu městské komplexity a specializace výroby. Pozitivně působí progresivnější vývoj jádra regionu s funkcí okresního města. Blansko klivem vybudované infrastruktury má předpoklad uspokojení nároků vyššího počtu obyvatel než je stávající počet. Komunikační vztahy a spojení se zázemím méně výrazně ovlivňují terénní poměry.

5. Závěry

Stávající region vymezený na základě optimální dojížděky do zaměstnání do nosných závodů nemůže bez nutných migrací uspokojit profesijní nároky velkých závodů. Z výsledků, které byly dány k dispozici vedení závodů a okresním orgánům, uvedeme příklad pro dokumentaci.

Do roku 1985 odejde z ústředně řízeného průmyslu obou regionů ročně průměrně 462 pracovníků do důchodu, ale ze základních škol vychází ročně cca 399 žáků. (V dlouhodobém průměru 1960 - 1978 se uchází 19,8% — dívky 31,0% — o studium na středních všeobecně vzdělávacích a odborných humanitních školách). Už jenom z prostého srovnání těchto dvou čísel je zřejmé, že nutná profesijní struktura bude muset být doplněna migrací. K řešení dané problematiky navrhuje:

- Takový rozvoj města Adamova, který je spojen s vytvořením lepších životních podmínek pro stávající počet obyvatel. Přistěhováním již nezvyšovat výrazně počet obyvatel. Na orientaci pracujících totiž působí možnost uplatnění pracovníků strojírenských profesí v podnicích obdobného charakteru v Brně, Blansku a dalších městech, ale s daleko kvalitnější terciérní sférou. Teprve v další fázi prolomit relativní izolovanost vůči Brnu a Blansku.
- Pro další výstavbu využít po všech stránkách lépe vybaveného Blanska s možností rozsáhlejší bytové výstavby. Podmínkou je vybudování kvalitnějšího komunikačního spojení. V pojetí koncepce příměstské dopravy a spojení Blanska a Adamova s Brnem se hustá síť železničních zastávek může stát pozitivně působícím faktorem.

Smysl našeho příspěvku nespočívá pouze v předložení určité varianty řešení pro plánovací praxi, ale i v tom, abychom naznačili složitost a náročnost otázek migrací ekonomicky aktivních obyvatel hlavně nosných profesí, se kterými je třeba i nadále počítat.

Literatura

- ANDERLE A. (1975): Migrace obyvatelstva a růst větších měst ČSSR. Geografický časopis 27:3. Bratislava.
- BLAŽEK M. (1969): Otázky územního správního členění. Institut ministerstva vnitra pro národní výbory. VIII, Praha.
- MACKA M. (1966): K některým metodickým problémům studia dojíždění do zaměstnání. Zprávy o vědecké činnosti č. 3. o Geografický ústav ČSAV, Brno.
- MACKA M. (ed.) (1967): Některé problémy ekonomické geografie. Zprávy o vědecké činnosti č. 6, GgÚ ČSAV Brno, 112 str.
- MACKA M. (1979): Prognózování v geografii — její připravenost na tuto úlohu. Sborník ČSGS 4:84:300-302, Academia, Praha.
- MACKA M. — CHALÚPA P. (1980): K řešení stabilizace pracovních sil v mikroregionu Blansko - Adamov. Plánované hospodářství 9:1980, str. 85 - 87.
- NOVÝ J. (1979): Přitažlivost strojírenských profesí. — Hospodářské noviny 23:16:4. Praha.
- VYHNALÍK K. (1980): Ekonomická aktivita obyvatelstva se blíží maximu. — Hospodářské noviny 24:16:3. Praha.

РЕЗЮМЕ

Участие экономическо-географического исследования в прогностике потенциала рабочих сил промышленных областей

Вопросы об источниках и расположении рабочих сил в отдельных областях занимают значительное место среди факторов современного развития. Их недостатки и более эффективное использование выдвигаются на первый план особенно в промышленно утрированных областях, в которых в результате предыдущего развития пришло к чрезмерному сосредоточению односторонне направленных промышленных мощностей.

Решение диспропорции между потребностью определенного количества рабочих сил данной профессиональной структуры и существующими в области источниками требует комплексного подхода включая анализ всех пространственных связей. Дело касается обнаружения корреляции роста профессиональной структуры, обусловленной направлением внимания молодых людей с одной стороны и, с другой стороны — потребностью несущих профессий. В связи с этой проблемой возникает вопрос, правильно ли говорить о недостатке рабочих сил в условиях, когда мы добиваемся максимума рабочей активности популяции. Не вернее ли, сформулировать проблему как неправильное территориальное распределение рабочего потенциала при недостаточной эффективности его использования?

Предъявляемые сведения представляют собой обобщение результатов с положения экономическо-географических исследований областей деятельности избранных предприятий.

Предмет исследования заключается в противоречии между потребностями в определенных профессиях и возможностью их удовлетворения. Целью исследовательской работы является не только определить будущие миграции населения в связностях с профессиональной ориентацией и региональным воздействием предприятия, но также дать прогноз с учетом существующих тенденций профессиональной ориентации.

На практике это значит дать ответ также на вопрос, до какой степени необходимо рассчитывать на необходимые миграции.